

PAPER DETAILS

TITLE: VISERA (ISIKLAR) SANTRALI VE TRABZON ELEKTRİK TÜRK ANONİM SİRKETİ'NİN
FAALİYETLERİ

AUTHORS: Murat KÜÇÜKUGURLU

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/106393>

VİSERA (IŞIKLAR) SANTRALİ VE TRABZON ELEKTRİK TÜRK ANONİM ŞİRKETİ'NİN FAALİYETLERİ

*Murat KÜÇÜKÜĞURLU**

ÖZ

1925'te kurulup 1929'de elektrik üretmeye başlayan Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi, yerli kaynakları kullanmak suretiyle Türk parasının dışarı çıkmasını engelleyen ve yerli sermaye ile kurulan şirket olması bakımından ilk örneklerden birisidir. Şirket, makalede anlatılacak olan bütün zorluklara rağmen, devletin de desteğini alarak, uzun süre Trabzon ve Akçaabat'ın elektriğini üretmeye devam etti. 1930'ların sonuna gelindiğinde ise, aldığı borçları ödeyemeyen ve beklenen karı yapamayan şirketin belediye devri gündeme geldi. Gerekli işlemlerin yapılmasının ardından belediyeye devredilen Visera (Işıklar)'daki elektrik santrali, 1970'lerde Türkiye Elektrik Kurumu'na, 2000'li yıllarda ise özel sektöre devredildi.

Anahtar Sözcükler: Trabzon, elektrik, şirket, borç, belediye,

THE VISERA (IŞIKLAR) POWER PLANT AND THE ACTIVITIES OF TRABZON ELECTRICITY COMPANY

ABSTRACT

Trabzon Electricity Company was founded in 1925 and started to produce electricity in 1929. This company is important because it was the first foundation that was founded with domestic resources and capital and that prevented the efflux of Turkish Money. Despite all the difficulties to be explained in the article, the company went on producing electricity of Trabzon and Akçabat for a long time with the support of the government. Towards the end of the 1930s, because the company was not able to pay its debts and to make the expected profit, its transfer to the municipality was brought to the agenda. After the necessary procedures the Visera (Işıklar) power plant was transferred to the municipality. In the 1970s, the plant was transferred to the Turkish Electricity Administration, and in the 2000s to the private sector

Keywords: Trabzon, electric, company, debt, municipality.

* Doç. Dr, KTÜ, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, TRABZON.

Giriş

8 Ocak 1925'te Trabzonlu tüccarların ortak sermayesi ile kurulmuş olan Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi,¹ sonradan sahte olduğu anlaşılan bir Fransız mühendise,² Visera (Işıklar)'da bir elektrik fabrikası kurduymuştu. 9 Nisan 1925'te inşasına resmen başlanan fabrika, bu mühendisin görevden ayrılmasından sonra Alman Bergman Şirketi'nin mühendisi Feritman tarafından tamamlanmıştı.³ Bu fabrika, Türkiye'de yerli sermaye ile kurulan ilk elektrik fabrikalarından birisiydi.⁴ Beş yıllık bir hazırlık döneminden sonra fabrika, 15 Eylül 1929'da elektrik üretimine başlamış ve Trabzon şehri ile birlikte Polathane (Akçaabat)'yi de aydınlatmaya başlamıştı.

Başka bir makalemizde⁵ kuruluş safahatını anlatmış olduğumuz Trabzon Elektrik Şirketi ve Fabrikası Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki özel teşebbüse önem veren ekonomik anlayışın en güzel örneklerinden birisidir. Yine bu şirket, 1929 krizi sonrasında Türkiye'deki özel teşebbüslerin içine düştüğü durum ve ekonomideki devletçilik politikasını açıklayan bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elektrik şirketi ve fabrikası Trabzon'un sosyal ve iktisadi hayatının canlanmasına katkıda bulunduğu gibi, o tarihlerde adeta “*mefluc*” bir halde bulunan Trabzon Belediyesi'nin üzerinden büyük bir yükü almış oluyordu.

¹ Belirtilen tarihte Nafia Vekili Fevzi Bey ile Nemlizade Sabri ve arkadaşları adına Trabzon Mebusu Şefik Bey arasında mukavelename imzalanmıştı. Trabzonlu tüccarlar imtiyaz müddetinin 99 yıl olmasını istemişlerdi; fakat Vekâlet bunu kabul etmeyerek 60 yıllık imtiyaz vermişti. *Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi Şartnamesi*, 1925, s.29; “Antalya, Trabzon ve Malatya Elektrik İmtiyazlarının Kaldırılması Hakkında Kanun Layihası”, 14.12.1943, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: VII, Cilt: 11, Sayı: 158, s.1.

² Sahte bir mühendis olduğu sonradan anlaşılan Mösyö Ribeau, Trabzon'da başka ilginç işler de yapmıştır. Örneğin ikamet ettiği hanede motorlu bir telsiz telefon/telgraf tesisatı kurarak faaliyete geçirmiş ve Trabzon'un ileri gelenleri 3 Aralık 1925'te bu telsiz cihazından Avrupa ve Moskova'daki yayınları takip etmeye başlamışlardır. *Yeniyol Gazetesi*, 4 Kânunuevvel 1341.

³ *Yeniyol Gazetesi*, 10 Nisan 1341.

⁴ Trabzon Elektrik Şirketi'nin kurulduğu yıllarda, Türkiye'nin diğer bazı şehirlerinde de benzer uygulamalar görmek mümkündür. Bunlardan İstanbul (1926), Ankara (1927), Adana Elektrik şirketleri, Osmanlı döneminde olduğu gibi yabancı sermaye ile kurulmuştu. 1924'te Konya'da küçük bir tesisat kurulmuş, asıl tesisat ile 1929'da işletmeye açılmıştı. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Katalogu (BMGMK)*, 030.10.175.102.8; Ayrıca Samsun (1923) Aksaray (1924), Antalya (1925), Malatya (1926), Kayseri (1926) elektrik şirketleri oluşturulmuştu. Bununla birlikte yukarıda anılan şirketlerin bir kısmı yabancı sermaye ile kurulmuşken, önemli bir kısmı belediyeler ile Sanayi ve Maadin Bankası gibi devlet kuruluşları eliyle faaliyete geçirilmişti. Trabzon'daki şirket, tamamen Türk tüccarların yerli sermayesi ile faaliyete geçmişti. Bu konuda bkz: *BCA*, *BMGMK*, 030.10.157.102.8; İlhan Tekeli-İlber Ortaylı, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, Ankara, 1978, s.66-67.

⁵ Murat Küçükkuşurlu, “Cumhuriyet Devrinde Bir Milli Sanayi Örneği: Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin Kuruluşu”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 3, Güz 2007, s.91-116.

Eğer bu fabrika kurulup elektrik üretimine geçmiş olmasaydı, faaliyetsizliği yüzünden zaten eleştirilen Trabzon Belediyesi, daha büyük bir baskı altında kalacaktı.

Trabzon Elektrik Şirketi'nin kurulup faaliyete geçmesi, Trabzonlular için hakikaten iftihar edilecek bir gelişmeydi. Şirket, Trabzon sanayisi için önemli bir katkı sağlamıştı. Öyle ki şirket faaliyete geçmeden önce Trabzon'da sanayi adına kol gücüne dayanan geleneksel dokuma kolları ve mazotla çalışan motorlara bağlı küçük işletmeler mevcut iken, şirketin elektrik üretmesiyle birlikte daha büyük sanayi kollarına imkân doğmuştu.

Şirketin Yöneticileri ve Hissedarları

İlk makalemizde belirttiğimiz üzere, 1924'te kurulan müteşebbis heyet içerisinde Belediye Reisi Gazazzade Hüseyin Bey'in yanı sıra, Trabzon'un ileri gelen tüccarları Nemlizade Sabri, Barutçuzade Hacı Ahmet, Hacı Ali Hafızade Mehmed Salih, Hacı Hamdizade Hacı Hami, Çulhazade Hacı Kadri, Bekir Efendizade Hacı Rüştü Hafız Efendi gibi önemli isimler yer alıyordu.⁶ Kurucular arasında ise bu isimlerin yanı sıra Hatibzade Emin ve Serdarzade Münir Beyler bulunmaktaydı.⁷ Bu kişilerden Hatipzade Emin Efendi bir süre sonra vefat etmiş, Hacı Ali Hafızade Mehmed Salih Efendi de şirket işleriyle ilgilenmediğinden, yönetimden çıkarılmıştı.⁸

Elektrik Şirketi'nin üretime geçtiği 1929 yılı itibarıyla İdare Meclisi üyeleri aşağıdaki isimlerden oluşmaktaydı:

Reis: Nemlizade Sabri,

Reis Vekili: Çulhazade Hüseyin,

Azalar: Bekir Efendizade Hacı Rüşdü, Gazazzade Hüseyin, Hacı Hamdizade Hacı Hami, Serdarzade Münir, Barutçuzade Hacı Ahmed,

Belediye namına: Hacı Müftüzade Temel Nücumi ve Sakizade Kemal Beyler.⁹

Şirketin kuruluşu sırasındaki en önemli isim Gazazzade Hüseyin Efendi idi. Zorluklar içerisinde bir dönem belediye başkanlığı yapmış olan Gazazzade Hüseyin Efendi, Trabzonlu tüccarları şirketi kurma noktasında bir araya getiren önemli bir isim idi.¹⁰ Ondan sonra ise Nemlizade Sabri Efendi önemli bir rol oynamış ve şirket başkanlığı yapmıştı.

Cumhur Odabaşoğlu tarafından verilen ve muhtemelen 1932 yılına ait olan bilgilere göre; şirketin bu dönemdeki reisi Barutçuzade Hacı Ahmet

⁶ "Elektrik Meselesi", *İstikbal Gazetesi*, 2 Mart 1340.

⁷ *BCA, Nafia Vekâleti Katalogu (NVK)*, 230.145.34.2.

⁸ *BCA, NVK*, 230.145.33.1.

⁹ *Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi, 1929 Senesine Ait Heyeti Umumiye Evrakı*, s.3 (BCA, NVK, 230.145.34.2).

¹⁰ *Halk Gazetesi*, 30 Kasım 1949.

Efendi, vekili ise Gazazzade Hüseyin Efendi idi. Üyeler arasında ise Alizade Sabri Bey, Bekir Efendizade Hafız Rüşdü Efendi, Hacı Hamdizade Hacı Salih, Hacı Ali Hafizzade Mehmed Salih, Çuvalcızade Hüseyin, Serdarzade Münir Beyler ve Hatipzade Emin Efendi bulunuyordu. Şirketin muhasibi ise Ahmed Rasim Bey idi.¹¹

Şirket hissedarlarının bazıları işe aşağıda verilmiştir:

Trabzon Valisi Rıfat Bey, Defterdar Nabi Bey, Hacı Ali Hafizzade Hakkı, Rahmi Mesut, Oğuzluzade Burhan, Aşki Naili (Ziraat Bankası Müdürü), Nemlizade Zihni, Halis, Sabri, Mehmed Salih ve Rahmi, İhsan Bey (Posta Telgraf Başmüdürü), Çulhazade Hüseyin, Bekir Efendizade Hacı Hafız Rüşdü, Kalkanoğlu Yusuf, Beşirzade Refik, Bekir Efendizade Faik ve Nihat, Karaniszade Hasan Tahsin, Kitapçızade Mehmed (Ticaret Odası adına), Barutçuzade Faik Ahmet, Dedeade Hami, Çulhazade Sabri, Selahattin Fatin (İş Bankası adına), Eyübzade Vesim (Akçaabat Ticaret Odası adına), Kemal Ziya (Sanayi Bankası adına), Polis Müdürü Bahri Bey.

Bunlar arasında en fazla hisseye sahip olanlar 6369 hisseye Vali Rıfat Bey, 5722 hisse ile Sanayi Bankası idi.¹² Çeşitli belgelerden anladığımız kadarıyla, zaman içerisinde şirketin en büyük ortakları, Sümerbank, İş Bankası, Hacı Hafız Rüşdü ve Trabzon Belediyesi olmuştu.¹³ Bu büyük ortakların önemli bir kısmı, başlangıçta değil, tüccarların zor duruma düştüğü sonraki yıllarda devreye girmişti. Aslında şirketin devletleşmesi de böylece başlamış oluyordu.

Şirketin son zamanlarında 1939 yılı itibarıyla İdare Meclisi Reisi Salih Zeki Tuğtekin, Reis Vekili Nedim İdeman, üyeler ise Rüşdü Bekiroğlu ve Necdet Öncel idi. Şirketin muhasebecisi Ömer Kalaycıoğlu, mühendisi ise Said Dayıgil idi.¹⁴

Şirketin belediyeye devredilmesinin hemen öncesinde, idare meclisinde CHP kanalıyla bazı değişiklikler yapılmak istendiği anlaşılmaktadır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, idare heyeti ile belediye arasındaki bazı anlaşmazlıklar nedeniyle şehir aydınlatmasının aksaması ve bazı üyelerin şahsi düşüncelerini ön plana çıkarmaları yüzünden, 1940 yılı başlarında partinin müdahalesiyle değişikliğe gidilmek istenmiştir.¹⁵ Nitekim bölgeye gönderilen parti müfettişi Sadettin Uraz'ın CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği 15 Mart 1940 tarihli yazıda, Elektrik Şirketi'nin 25 Mart'ta yapacağı genel toplantıda, idare meclisine yeniden seçilecek kişilerin partili olması için Türkiye İş Bankası ve Sümerbank yetkililerine gereken talimatın

¹¹ Cumhur Odabaşoğlu, *Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı*, s.118.

¹² Odabaşoğlu, *Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı*, s.119-120.

¹³ *Doğu Gazetesi*, 18 Şubat 1938.

¹⁴ Odabaşoğlu, *Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı*, s.122.

¹⁵ *BCA, Cumhuriyet Halk Partisi Katalogu (CHPK)*, 490.01.715.441.2.

verildiği belirtilmektedir. Yapılacak iş, bu bankaların şirket yönetimindeki üyelerinin de desteğini alarak yeni bir idare heyeti oluşturmak ve bilhassa idare heyeti başkanı Avukat Salih Zeki Tuğtekin'i bu görevden uzaklaştırmaktır.

Salih Zeki Bey, Trabzon'da hatırı sayılır bir kişi olmakla birlikte, partiye üye olmamıştı. Faik Ahmet Baruçtu'nun milletvekili olmasıyla, ondan boşalan Elektrik Şirketi ve Trabzon Barosu başkanlığına seçilmişti. Anlaşıldığı kadarıyla parti, bu seçimlerle şimdiye kadar alakadar olmamıştı. Fakat şirket ile belediye arasında yaşanan sürtüşmelere bir son vermek üzere, şimdi böyle bir müdahaleye karar verilmişti.

Bu dönemde idare heyeti başkanı Salih Zeki, başkan vekili İş Bankası Müdürü Selim Bayakır idi. Üyeler ise İş Bankası ikinci müdürü Mithat Özdeş, Nihat Rüşdü Bekiroğlu ve Hüseyin Çulha idi. Aynı dönemde Trabzon Belediyesi'nin 6369, İş Bankası'nın 1500, Sümerbank'ın 5722, Ticaret Odası'nın 250 hissesi vardı. Toplam hisse adedi ise 2750 idi.¹⁶

Tesisat Durumu

Şirketin kurulması, fabrikanın inşası ve elektriğin üretilmesi hiç de kolay olmamıştı. İnşaatin başlatıldığı 1925 yılında mühendis, tesisatın 10 ay içinde tamamlanıp Trabzon ve Polathane'nin aydınlatacağını müjdelemişti;¹⁷ fakat bunun için uzun bir dönem beklemek gerekecekti.

1939 yılı itibarıyla şirket, 693.246 liraya mal olmuştu.¹⁸ Saniyede 0,67 ila 0,75 metre küp miktarında ve 254 metre şutu olan¹⁹ su ile elektrik üretiliyordu. Santralde 2 adet 750'şer beygirlik Polton sisteminde çift kanatlı su türbini bulunmaktaydı. Üretilen elektrik 500 volttan 26.000 volta transforme edilerek Trabzon ve Polathane şehirlerine yüksek tevoltürlü bir hava hattı ile sevk edilmekteydi.²⁰ Visera'dan Trabzon'a kadar 32.200 metre uzunluğunda bir hava hattı inşa edilmişti. Bakır teller fabrikadan şehre kadar demir ve ahşap 512 direk üzerinde dolaşmaktaydı.²¹ Cereyan öncelikle tali istasyonlara gelmekte ve bu istasyonlarda 26.000 volttan 5.000 volta indirilerek yer altı kablolarıyla transformatörlere sevk edilmekte ve buradan da 220-380

¹⁶ BCA, CHPK, 490.01.715.442.1.

¹⁷ *Yeniyol Gazetesi*, 18 Mayıs 1341.

¹⁸ Bunun 295.000 lirası tesis aletlerine, 10.000 lirası armatörlere, 23.000 lirası elektrik direklerine, 50.000 lirası fabrika binasına, 13.000 lirası Trabzon'daki santrale, 41.000 lirası nakliye ve malzemeye, 55.000 lirası amele ve usta ücretlerine harcanmıştı. *1929 Senesine Ait Heyeti Umumiye Evrakı, Şirketin 1929 Senesi Bilançosu*, s.2-5; Bergman Elektrik Şirketi'nin 1930 tarihli bir raporunda, birçok gereksiz masraf yüzünden santral 75.000 dolardan fazlaya mal olmuştu. BCA, NVK, 230.145.34.1.

¹⁹ *Belediyeler Yıllığı*, III, Ankara, 1950, s. 589.

²⁰ BCA, NVK, 230.145.33.1.

²¹ *Cumhuriyet'in On Yılında İktisat Meyanında Trabzon*, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Şark Matbaası, Trabzon, 1933, s.50.

volta dönüştürülerek hava hattı ile müşterilere ulaştırılmaktaydı.²²

Visera’da kurulan fabrika, dönemin dergilerinden *İnan*’da şu şekilde tasvir edilmektedir:

“Bu kıymetli ve güzel fabrika, Visera Deresi’ne katılan bir kolun suyundan elde edilen kudretle işlemektedir... Elektrik Fabrikası; antrenin yanda küçük etrafı camlı, sevimli bir oda. Birkaç sandalye ve masası var... Fabrika, biri diğerinden biraz kısa olmak üzere kaim zaviye şeklinde yapılmış bir binadır. Solunda, ardında, sağında arazi birdenbire yükselmekte, bu suretle dağların böğründe açılan vadinin meydana getirdiği düz bir kademecikte kurulmuş, etrafına bakarak adeta gömülmüş gibi bir yerdedir. Fabrikanın hareket kudretini temin eden suyun aktığı vadi, bu noktadan birdenbire dikleşiyor, dağın yukarısındaki sırta doğru yükselip çıkıyor. Zorlu suyun kopuştuğu yüksek sırttan fabrikanın dibinde biraz nefeslenip durakladığı düz kademeciğe kadar iki yüz metrelik bir seviye farkı bulunduğu tahmin edilebilir... Evvela beton borulara sokulan gür su, yüksekteki sırtı yatay (ufki) olarak sola doğru yüz metre kadar takip etmekte, ondan sonra birdenbire bir dirsek kırarak kalın çelik borulara giriyor ve azami bir meyille dağın yamacından dik aşağı iniyor. Bu iniş yüz elli metre kadar tahmin edilebilir. Borular savak ve emniyet tertibatından geçtikten sonra fabrika binasının dibine dalıyor, biraz sonra da su köpüre köpür ve yavaşlaya yavaşlaya öndeki menfezden çıkıp dereye karışıyor.... İki türbin aynı zamanda da çalışabiliyor. Tabiatın bahsettiği ve insan eline geçen bu kudret (çelik borunun dibe doğru daralıp bilezikleşen ağzında) türbinlerden geçerek dinamolarda elektrik enerjisine tahavvül ediyor... Yirmi beş kilometre ileride Polatane Kasabasına, otuz beş kilometre ileride koca Trabzon şehrine ışık ve enerji götüren teller direktan direğe asılarak vadi boyunca ilerlemekte... Fabrikaya gelen su borularının yatırılmış bulunduğu dağ yüzünün eğimi yalnız ortada biraz azalmak suretiyle, baştan fabrikaya kadar aynı dereceyi muhafaza etmektedir. Mesafenin fazlalığı ve eğimin de oldukça önemli bulunması, suyun bugünkü enerjiyi hâsıl eden bir hareket kudreti kazanmasına yardım etmektedir... Bugünkü enerji bol bol yettiğine göre, ileride tesisatta yapılması mümkün genişleme meydana getirilirse, işte bu Visera Şelalesi Trabzon muhitinin aynı zamanda bir endüstri bölgesi halini almasına başlı başına amil olacak kıymet ve kudreti göstermiş olacaktır.”²³

Şirketin Sosyal ve İktisadi Hayata Etkileri

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 1933’te hazırlanan bir eserde, elektrik fabrikasının Trabzon için önemi şu satırlarla anlatılmıştır:

²² *BCA, NVK*, 230.145.33.1.

²³ Abdullah Günel, “Visera Elektrik Fabrikası”, *İnan, Trabzon Halkevi Kültür Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 2 (Yeni seri), Mayıs 1942, s.16-18.

“Elektrikten evvel Trabzon bir orta zaman şehri, kandilleri sönük kocaman ve harap bir türbe idi; gece basınca ses seda kesilir; dar sokaklar üstü açık bir tünel olur; pencerelerden ancak belli belirsiz titrek, kirli ışıklar sızar; nura hasret çeken koca şehir bir harabe gibi derin uykusuna dalar giderdi. 600.000 lirayı aşan öz memleket sermayesi ile kurulan elektrik, bir düğme darbesiyle o kasveti dağıttı. O geceleri gündüz yaptı ve şehrin varlığına, bu şehirlilerin yaşayışına şenlik ve hız saçtı.”²⁴

Elektrik üretimine başlanmasından sonra Trabzon’da sosyal ve ekonomik hayatta önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bunun en açık örneği şehirdeki büyük işyeri sayısının artışıdır. Elektrik enerjisi gelmeden önce şehirde 30 civarında atölye mevcut iken, elektriğin gelmesinden sonra bu sayı 65’e çıkmıştır. Ayrıca elektrik enerjisinden faydalanan birçok fındık kırma makinesi faaliyete sokulmuştur.²⁵

Elektrik şirketinin kurulup faaliyete geçtiği yıllar, Trabzon-Erzurum-Tebriş transit yolunun modernize edilip kamyon taşımacılığının başladığı döneme denk gelmişti. İşte üretilen bu elektrik sayesinde kamyon karoserciliği, otomobil tamirciliği gibi iş kolları da açılmış oldu. Ayrıca marangozculuk, moblecilik gibi küçük sanat atölyelerinin ve yeni un fabrikalarının açılması da bu dönemde gerçekleşti.²⁶

Kadro Dergisi yazarlarından M. Şevki’ye göre, 1930 yılında Trabzon’da elektriğe abone olan fabrika yokken, 1931’de 30 fabrika vardı. M. Şevki, elektrik üretilen belli başlı şehirlerdeki durum hakkında şu tabloyu vermektedir:²⁷

İller	Abone Fabrika Sayısı	Toplam Sarfiyat	Fabrika Sarfiyatı
İstanbul	2974	70.730.000	40.042.000
Adana	29	566.000	355.000
Ankara	37	4.536.000	3.359.000
Bursa	250	1.089.000	823.000
İzmir	234	4.416.000	658.000
Konya	5	362.000	169.000
Kayseri	7	250.000	5.000
Samsun	24	390.000	169.000
Trabzon	30	267.000	56.000
Antalya	7	170.000	43.000
Toplam	3597	82.976.000	45.709.000

²⁴ *Cumhuriyet’in On Yılında İktisat Meyanında Trabzon*, s.50-51.

²⁵ Mesut Çapa-Rahmi Çiçek, *Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaşam*, Trabzon, 2004, s.72.

²⁶ Ali Şakir Ağanoğlu, “Trabzon’un İktisadi Tarihine Bir Bakış”, *Akın Dergisi*, Sayı: 7, 1 Temmuz 1932, s.8.

²⁷ M. Şevki, “Elektrikli Türkiye IV, Evvela Enerji Planı”, *Kadro Dergisi*, Sayı: 16, Nisan 1933, s.45.

1933 yılı itibarıyla elektrik fabrikasında üretilen enerjiden Trabzon'daki 65 atölye faydalanmaktaydı. Bunların yıllık sarfiyatları 80.000 kilovat saatti. Elektrikğin sağlanmasıyla birlikte şehirdeki atölyelerin sayısı yarı yarıya artmıştı. Özellikle fındık kırma ve ayıklama fabrikaları elektrikğin getirdiği avantajlardan oldukça iyi faydalanmışlardı. Sadece fabrikalar değil, kasapların et kıyma makinesine kadar birçok alanda elektrik büyük kolaylık, zaman tasarrufu ve verimlilik temin etmişti. Bu durum, santralin Trabzon ticaret ve sanayisine katkısını açıkça ortaya koymaktadır.²⁸

Elektrikğin faydaları tabii olarak sadece iş alanında görülmemiştir. Şehrin geceleri aydınlatılması, şehir hayatı için önceden var olmayan yeni bir dönemi başlatmıştır. Şirketin ücretsiz olarak sağladığı 90 adet 250 mumluk lambası yanında, belediyenin temin ettiği 700 lamba, bütün şehri gece boyunca aydınlatmaktadır.

Elektrik Şirketi kurulmadan önce sık sık arızalanan bir motorla şehrin bir iki caddesi kısa bir süreliğine aydınlatılıyordu. Şehrin çok az bir kısmının bile düzenli olarak aydınlatılamaması ve motorların sık sık arıza vermesi, I. Dünya Savaşı öncesinde şehri aydınlatmak için kullanılan gaz lambalarını aratır hale gelmişti. Böyle bir ortamda şirketin faaliyet girmesi ve şehrin hemen her tarafından düzenli olarak aydınlatılması, Trabzon halkın için çok büyük bir sevinç kaynağı olmuştu.²⁹

Fabrikanın kurulup faaliyete geçmesinden kısa bir süre sonra, şehrin yakınındaki sayfiye yerleri de elektrikten faydalanmaya başlamıştı. Örneğin 1932 yılında Trabzon'un yeşil ve güzel alanların başında gelen Soğuksu'ya elektrik hattı çekilmiş ve Gazi Köşkü yolundaki sayfiye yerleri, köşkler daimi elektriğe kavuşmuştu.³⁰

Trabzon'da Elektrik Tüketimi

Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi Şartnamesi'ne göre; işletmeye başlanmadan üç ay önce şirketin talebi üzerine biri Nafia Vekâleti, biri belediye ve diğeri şirket tarafından seçilecek üç azadan oluşan bir komisyon şirketin tesisat masrafiyle işletme masrafını ve bölgenin iktisadi durumunu dikkate alarak elektrik tarifelerini tespit edecekti. Şebekenin cereyanı abonelerin binaları dâhiline sokulmak maksadıyla ana yollarda yapılmış şebekeden kollar ayrılacak ve bu işlem şirket tarafından yapılacaktı. Fakat bu şubelerin tesis masrafı aboneler tarafından verilecekti. Masrafları abonelere ait olmak üzere saatlerin tedariki ve mahallerine konulması şirket tarafından

²⁸ *Cumhuriyet'in On Yılında İktisat Meyanında Trabzon*, s.54.

²⁹ *Cumhuriyet'in On Yılında İktisat Meyanında Trabzon*, s.54.

³⁰ *Cumhuriyet'in On Yılında İktisat Meyanında Trabzon*, s.55.

yapılacaktı. Elektrik şirketi gece ve gündüz her saat elektrik temin etmek mecburiyetindeydi.³¹

Üretimin başladığı 1929 yılında sadece 5 ay içinde 121.900 kilovat saat elektrik tüketilmiş ve bundan 77.956 lira elde edilmişti.³² 1930'ların başı itibarıyla elektrik santralinin ürettiği kuvvet 1.000 kilovattan fazla olduğu halde, tüketilen elektrik miktarı 400-500 kilovat saattir. Yani üretilen elektriğin üçte birinden daha azı tüketilerek, elde önemli miktarda elektrik kalmaktaydı. Bu durum tesisatın genişletilmesi ve elektrikten daha fazla yararlanılması için önemli bir avantaj sağlamaktaydı.³³ 1930 yılı itibarıyla umumi aydınlatmada 8,25, özel abonelere 15,³⁴ resmi abonelere 11,25, sanayiye 7,5, Polathane'ye 15 kuruştan elektrik verilmekteydi. Bir ay içinde ortalama olarak umumi aydınlatmadan 12.000, özel abonelerden 25.000, resmi dairelerden 3.000, sanayiden 1.000, Polathane'den 6.000 lira elde ediliyordu. Görüldüğü üzere en fazla gelir özel abonelerden ve umumi aydınlatmadan elde edilmekteydi.³⁵ 1931 yılı sonu itibarıyla Şirketin abonelerden tahsil edemediği 32.316 lira alacağı vardı. Bunun 13.175 lirası Trabzon Belediyesi'nin, 2.643.lirası Polathane Belediyesi'nin, 3.058 lirası resmi abonelerin ve 10.866 lirası özel abonelerin borcu idi.³⁶

1936 yılı itibarıyla Trabzon'daki elektrik fiyatı özel abonelere 20 kuruştur. Bu fiyat, mevcut ekonomik şartlarda epeyce pahalı geldiği için, çoğu kişi gaz yakmaktan kurtulamamıştı. Bayındırlık Bakanlığı'nın Elektrik Şirketi'ne gönderdiği emre göre, yıllık kilovat sarfiyatı 500.000'i aşarsa bir kuruş tenzil edileceği bildirilmişti. Trabzon'un sarfiyatı ise 490.000 kilovattır. Bu yüzden yirmi kuruştan aşağı düşmüyordu.³⁷

1938 yılı itibarıyla belediye umumi aydınlatma için 962 lamba yakmakta ve şirkete 8.500 lira bir ücret vermekteydi. Elektriğin kilovatı 17.5 kuruş idi. Sanayi işlerine 8,33 kuruştan ve gündüz kilovatı 5 kuruştan verilmekteydi.³⁸

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Trabzon'un bazı yıllardaki elektrik durumu aşağıdaki gibiydi.³⁹

³¹ *Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi Şartnamesi*, 1925, s.18-24.

³² *BCA, Cumhuriyet Halk Partisi Katalogu (CHPK)*, 490.01.1453.21.1.

³³ *Cumhuriyet'in On Yılında İktisat Meyanında Trabzon*, s.50-51.

³⁴ Aynı tarihlerde İstanbul'da 14, Bursa'da 19,2, Adana'da 28,3, Ankara'da 38,3, İzmir'de 25, Konya'da 10 kuruştur. M. Şevki, "Elektrikli Türkiye", *Kadro Dergisi*, Sayı:13, İkinci Kanun 1933, s.41.

³⁵ *BCA, NVK*, 230.145.34.1.

³⁶ *BCA, NVK*, 230.145.34.2.

³⁷ *Yeni Yol Gazetesi*, 8 Birinci Teşrin 1936.

³⁸ *Doğu Gazetesi*, 18 Şubat 1938.

³⁹ Sait Bilal Çakıroğlu, *Tarihi, Ekonomik, Sosyal Yönleriyle Trabzon*, 1964, s. 106.

Yıllar	Abone Sayısı	Üretim (Kw/s)	Sarfiyat (Kw/s)
1929 (5 ay)	1.00'e yakın ⁴⁰		121.900
1930	1275	981.200	484.170
1931	1621	1.019.700	609.516
1932	1706	942.000	509.365
1938	2584	1.240.260	567.890
1939	3435	1.117.312	626.545
1940	3525	1.209.510	717.368
1943 ⁴¹	4.048 ⁴²		1.586.490

Şirketin Mali Durumu

Aşağıda görüleceği üzere, tamamen tüccar sermayesi ile kurulan şirket, çok geçmeden, milli teşebbüslere destek vermek amacıyla kurulmuş olan Sanayi ve Maadin Bankası ve Sümerbank gibi kuruluşlardan yardım almak durumunda kalacaktır. Ayrıca Trabzon Belediyesi 65.000 lira ile şirkete iştirak etmiş ve desteğini sağlamıştır.⁴³

Elektrik tesisatı kurma işi başlangıçta 160.000 liralık bir sermaye ortaya konulmuştur.⁴⁴ Fakat bu paranın hepsi zamanında tahsil edilememiştir. Ayrıca sermayenin iyi değerlendirilememesi ve birçok gereksiz masraf yapılması da şirketi zora sokmuştu.⁴⁵ Bu yüzden, daha tesisatın başlama aşamasında Gazazade Hüseyin Efendi'den 966 lira, Nemlizade Sabri Efendi'den 182 lira ve Ziraat Bankası'ndan 10.000 lira borç alınarak birtakım işler gerçekleştirilmişti.⁴⁶ Yine 1927 yılında idare heyetinin şahsi kefaletiyle Sanayi ve Maadin Bankası'ndan 65.000, İş Bankası'ndan 90.000 lira borç alındı.⁴⁷ 1928'de sermaye 350.000 liraya çıkarılarak hatlar çekilmiş ve Trabzon'a kadar tesisat tamamlanmıştı. 1929'da ise yine sermaye ilavesi

⁴⁰ 1930'da hazırlanan idare heyeti raporunda, şirketin ilk beş ay içinde, yani 1929'da 1.000'e yakın abone kaydettiği belirtilmektedir. *BCA, NVK*, 230.145.34.2.

⁴¹ Şirket bu tarihte belediyeye devredilmiş durumdadır.

⁴² Bu tarihlerde şehirdeki hane sayısı 8.000 civarındaydı. *Trabzon Belediyesi Meclis Tutanakları*, 23 Kasım 1945; Aynı yıl içinde tüketilen elektriğin ancak 398.699 kilovatını özel aboneler tüketiyordu. Geri kalan elektrik, resmi daireler, sanayi aboneleri ve sokak aydınlatması vs. için kullanılıyordu. Bu durumda Trabzon'daki hanelerin yarısından çok daha azının elektrik kullandığı anlaşılmaktadır.

⁴³ *Cumhuriyet'in On Yılında İktisat Meyanında Trabzon*, s.54; Bu paranın 15.000 lirası şirketin kuruluşu sırasında belediye tarafından temin edilmiş, 50.000 lirası ise daha sonra bir bankadan borç alınarak şirkete verilmişti.

⁴⁴ *Cumhuriyet'in On Yılında İktisat Meyanında Trabzon*, s.53; Şirketin sermayesi az gibi görülse de, 1925 yılı Trabzon Belediyesi bütçesinin 87.397 lira olduğu dikkate alınırsa, bu miktarın azımsanmaması gerektiği ortaya çıkar. *İstikbal Gazetesi*, 25 Kânunuevvel 1340.

⁴⁵ *BCA, NVK*, 230.145.34.1.

⁴⁶ *1341 Senesine Ait Trabzon Elektrik Şirketi Meclisi İdare Raporu*, 10 Ağustos 1926, s.1.

⁴⁷ *BCA, NVK*, 230.145.33.1.

yapılmış ve şehir tesisatı da tamamlanarak aynı yılın ortalarında şehre elektrik verilmişti.⁴⁸

Bununla birlikte, henüz üretime geçilmeden önceki dönemde, bir taraftan yeni borçlar alınırken, diğer taraftan önceki borçların ödeme tarihleri gelmiş ve şirket yöneticilerini sıkıştırmaya başlamıştı. Ayrıca, şirketin iyi yönetilememesi ve gereksiz masraflar yüzünden tesisatın tahminlerin çok ötesinde 75.000 dolar gibi büyük bir masrafla gerçekleştirilmesi,⁴⁹ şirketi gittikçe artan bir baskı altına almıştı.

Şirket, önceki borçlanmalarının yanı sıra 1928’de Ziraat Bankası’ndan 30.000 lira daha borç aldı. Fakat alınan bu para ile tesisat tamamlanamadı ve mali kriz daha da büyüdü. Kurucular kendi şahsi emlaklerini teminat göstermek suretiyle Emlak Bankası’ndan borç almak istedilerse de, bu şekilde alınabilecek 77.000 liranın yeterli gelmeyeceği anlaşıncı, belediyeye müracaat edildi. Belediyenin mevcut bütçesinde bu iş için bir tahsisat bulunmadığından, faiz ve masrafları şirket tarafından ödenmek ve belediyeye yıllık 1.500 liralık elektriği bedava vermek şartıyla, Emlak Bankası’ndan 50.000 lira borç almasına karar verildi. Bununla birlikte 1928 yılı sonuna gelindiğinde, ne bizzat kurucuların ne de belediyenin Emlak Bankası’ndan almaya teşebbüs ettikleri borç para şirketin eline geçmemişti.

Hükümet Komiseri Kemal Bey’e göre, şirketin ve belediyenin Emlak Bankası’ndan talep ettiği para alınamazsa, tesisat işlerinin bitirilmesi çok zor olacak ve bu önemli teşebbüs akim kalabilecekti. Çünkü Sanayi ve Maadin, Ziraat, İş Bankalarından alınan toplam 146.838 liralık borcun vadesi gelmişti ve bunların düzenli olarak ödenmesi gerekiyordu. Bu borcun faizi ve Bergman Şirketi’ne ödenmesi gereken para da önemli bir yekûn tutmaktaydı. Ayrıca boruların döşenmesi ve hava hattının yapılması da 89.000 liralık bir masraf gerektirecekti. Bütün bunlara mukabil şirketin kasasında 10 para dahi yoktu.

Hâlbuki daha üretime geçilmeden yapılan hesaplamalar, şirketin hissedarlarına büyük kar getireceği yönünde idi. İdare heyeti, inşaat ve tesisatın fenni durumunu tetkik için Gramon Fabrikası’nın delaletiyle Fransa’dan Mösyö Miyard isminde bir uzman getirtmişti. Bu kişinin raporunda, şirketin getireceği kar konusunda özetle şu ifadeler yer almaktaydı:

“Trabzon ve Polathane’nin nüfusu 1926 yılı itibarıyla yaklaşık 35.000 civarındadır. Savaşın önce bu nüfus 75.000 civarındaydı. Buna göre günlük 1.000 kilovat cereyan sarf edileceğine nazaran (bunun 500 kilovatı aydınlatma için, 500 kilovatı ise motor kuvveti için) 300 gün hesabıyla yıllık 2.250.000 kilovat sarfiyat olacaktır. Bu elektriği üretmek için,

⁴⁸ *Cumhuriyet’in On Yılında İktisat Meyanında Trabzon*, s.53.

⁴⁹ *BCA, NVK*, 230.145.34.1.

yapılan hesaplara göre yıllık 72.400 lira masraf yapılacaktır. Buna göre beher kilovat için 2.75 kuruş masraf yapılacaktır. Aydınlatma için elektriğin kilovatı 10 kuruşa ve motor gücü için kilovatı 6 kuruşa satılması durumunda, (bu tarihte İstanbul'da aydınlatma için kilovatı 17.5 kuruşa, motorlar için 9 kuruşa satılmaktadır) yıllık 165.000 lira gelir elde edilecektir. Buna elektrik saatlerinin kira bedeli gibi gelirler de eklenirse, yıllık gelir 180.000 lira civarında olacaktır. Böylece Bu gayri safi gelirden, yani 180.000 liradan 72.400 lira masraf çıkarılırsa, Yapılan hesaplara göre geriye 107.600 lira gelir kalmakta, bu miktardan muhtemel masraflar için 20.000 liralık masraf çıkıldığı takdirde geriye 87.600 lira safi gelir kalmaktadır. Bu safi gelir şirketin sermayesi olan 275.000 liraya taksim edildiği takdirde 1 liraya 31 lira düşmektedir ki, bu da yıllık %31 kuruş gibi büyük bir kara isabet etmektedir.

Görüldüğü gibi, fabrikadaki her iki grubun üreteceği 2.600 kilovatlık üretimini yalnız 1.000 kilovatı satılması halinde bu kar elde edilebilecektir. Geri kalan 1.600 kilovatın satılması durumunda ise kar oranı %75'e kadar çıkabilecektir.”⁵⁰

Görüldüğü gibi, üretim öncesinde hazırlanan bazı raporlar, şirketin hissedarlarına büyük karlar sağlayacağı yolunda gayet olumlu bir sonuca varmıştı.⁵¹ Fakat şirketin üretime geçip para kazanmaya başlamasıyla, durumun hiç de böyle olmadığı anlaşıldı. Trabzon ve Polathane'nin elektrikle aydınlatıldığı 15 Eylül 1929 tarihinden bir müddet sonra hazırlanan idare meclisi raporunda, sıkıntılar şu şekilde dile getirilmişti:

“Biz meclisi idare azaları, bu güne kadar her türlü fedakârlığı ifadan çekinmeyerek milli müessesemizi yaşatmak ve hüsnü niyetle takip edilen işlerin her ne bahasına olursa olsun vücuda getirilmesi hususundaki azm ü sebatımızı fiilen isbat eyledik ve bu uğurda haysiyeti tüccariyemize halel iras eden protestolara bile maruz kaldık. Artık tahammülümüz fevkinde olan bu bari azim bizi bunaltmış ve bitap bir hale getirmiştir.”⁵²

Bu ifadeler, şirket kurucularının tesisatın yapımı aşamasında büyük sıkıntılar yaşadığını ve elektrik üretimine başlanmasıyla büyük sevinç yaşamaları gerekirken, artık tamamen bunaldıklarını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte idare meclisi üyeleri, her ne pahasına olursa olsun bu milli müesseseyi hissedarların ve halkın yardımıyla yaşatmayı düşünmek-

⁵⁰ *BCA, NVK*, 230.145.34.2

⁵¹ Dâhili Nizamnameye göre; Şirketin yıllık safi gelirinden evvela istisnasız hisselerin tamamına faiz olarak bedeli ödenmiş sermayeye %6 itasına yetecek meblağ ve ihtiyat akçesini teşkil etmek üzere gelirin %10'u ifraz olunduktan sonra, geri kalan kısmın %10'u müessis senetlerine, %5'i idare meclisine, %5'i şirket memurlarına, %80'i hissedarlara dağıtılacaktı. *Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi Nizamname-i Dahilisi*, İstikbal Matbaası, Trabzon, 1341, s.16.

⁵² *BCA, NVK*, 230.145.34.2.

tedirler. Aksi takdirde büyük fedakârlıklarla meydana getirilen bu müessese, kısa sürede mahvolup gidecekti.

İdare meclisi raporundan anlaşıldığına göre 845.296 lira masraftan mevcut 152.050 liralık hisse senedi çıkarıldığı takdirde, şirket 693.246 liraya meydana getirilmişti. Bunun 458.455 lirası bono mukabili idare heyeti üyelerinin şahsi kredileriyle ve emlaklerini terhin suretiyle bankalardan ve bazı müesseselerden alınan borçlardan ve bunların ödenmesi gerekiyordu. Şirketin bu borçlardan dolayı aylık 6.500 lira faiz ödemesi lazımdı. Hâlbuki şirketin aylık geliri 5.000 lira civarındaydı. Bu durumda şirket gelirleri sadece borç faizlerini ödemeye bile yetmiyordu.

Ayrıca şirketin daimi masrafları ve çalışanların maaşları olarak aylık 2.500 lira masrafı vardı. Bu durumda faiz, daimi masraflar ve maaşlar için aylık 9.000 lira ödemesi gereken şirket, aylık 5.000 lira gelir temin etmekte ve her ay 4.000 lira zarar etmekteydi.

1929 senesinde şirketin yıllık bilânçosu, şirketin mali durumunun gözler önüne sermektedir. Buna göre, şirketin nakit mevcudu sadece 120 liraydı. Senet mevcudu ise 152.050 lira olup, bunun 106.000 lirası Trabzon Ziraat Bankası'nda Bergman Müessesesi emrindeydi. Geri kalan 46.050 liralık senet ise şirket kasasında bulunmaktaydı. 1929 yılına ait olarak şirketin daimi masrafı 7.464 lira, umumi masrafı 58.163 liraydı. Şirketin umumi geliri ise 6.157 liraydı. 1929 yılı itibarıyla şirketin sermaye toplamı 360.000 liraydı. Bunun 207.950 lirası tediye edilmiş iken 152.050 lirası senet olarak mevcuttu.

Bu vahim tablo karşısında idare heyetinin önünde iki şık vardı:

Birincisi, şirket hisse senetlerinin tamamen satılarak borçların ödenmesi ve faizden kurtulması; ikincisi ise hisse senedi satılmadığı takdirde borca mukabil uzun vadeli cüzi bir faizle şirket tesisatını ipotek suretiyle yeniden borçlanmak. İdare heyetine göre bu iki şıktan birine imkan bulunmadığı takdirde, 5 ay zarfında 1.000'e yakın abone kaydı yapan bu milli şirket, kurucuları ile birlikte mahvolup gidecekti.⁵³

Atatürk'ün Şirket Hakkında Düşünceleri

Atatürk'ün 27-29 Kasım 1930 tarihleri arasında gerçekleşen Trabzon ziyaretinde, bir çıkmaza doğru sürüklenen Elektrik Şirketi meselesini de ele almıştı. 28 Kasım'da Halk Fırkası binasında şehrin elektrik sıkıntısının çözülebilmesi için elektrik şirketi yöneticileriyle görüştü. Bu görüşmede Hacı Ahmet Barutçu, Hacı Hamdizade Hami, Nemlizade Sabri, Gazazzade Hüseyin Hamdi Efendiler, şirketin durumu ve maddi sıkıntıları hakkında

⁵³ 1929 Senesine Ait Heyeti Umumiye Evrakı, s.1-3.

Atatürk'e bilgi verdiler.⁵⁴ Atatürk, bu şirketin ayakta durabilmesi amacıyla 28 Kasım'da Başvekil İsmet İnönü'ye Trabzon'dan bir telgraf göndermiştir. Telgraf'ta şu ifadeler yer almaktadır:

“Bugün Halk Fırkası'nda Trabzon Elektrik heyeti ile görüştüm. Vücuda gelen eser himayeye değerlidir. Bu şirketi kurtarmak için şimdilik yapılacak şey, hükümetçe de düşünüldüğü üzere, hesap edilen 225 bin liranın Sanayi Bankası tarafından mümkün mertebe acele olarak şirkete ikrazıdır. Bu ikraz muamelesi yüzde 9 faizle ve tecdid muamelesine tabi olmayacak bir şekilde sekiz senelik olacaktır. Her sene faiz ile amortinin yekûnundan bir maktu taksit vererek tediye edeceklerdir.

Buna karşı müessisler bankaya emlak terhin edeceklerdir. Bütün iş bununla bitmiyor. Bizim İş Bankası'nın da şirketten 15 bin lira matlubu varmış. Ben bankanın bu matluba karşı hisse almasını tasvip ediyorum. Bu noktanın Celal Bey'e tebliğini rica ederim. Sanayi Bankası'nın ikrazından başka alacağı olan otuz bin liraya mukabil de hisse alması lazımdır. Bu tedbirler derhal şirketin maddi olduğu kadar manevi vaziyetini de yükseltecektir. Zaten aboneler gittikçe artmaktadır. Yeni hissedar olan bankaların tabii surette idare heyetine girmeleri şirketin murakabesini temin edecek, idaresini kuvvetlendirecektir. Şu halde şirketten yüz küsur bin lira matlubu olan Bergman Şirketi'nin de mühim miktarda hisse alması kaviyen memuldur. Bu şirket evvelce bu babda temayül göstermiş. İktisat Vekâleti bu yeni vaziyeti Bergman Şirketi mümessiline izah ederse neticenin müspet olacağı tahmin olunur. Cevabınızı İstanbul'da da alırsam Trabzon'a yazarım. Ben 29/11/30 akşamı İstanbul istikametine hareket ediyorum. Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal.”⁵⁵

Bu önemli telgrafında Atatürk, milli sermaye ile kurulan Şirketin ayakta kalabilmesi için, Sanayi Bankası tarafından uygun şartlarda 225.000 lira borç verilmesini, İş Bankası'nın şirketten alacağı olan 15.000 liradan vazgeçerek bunun yerine şirketin hisse senetlerinden almasını, aynı şeyin 30.000 lira alacağı olan Sanayi Bankası tarafından da yapılmasını istiyordu. Bunlar olursa şirketin maddi ve manevi durumunun güçleneceğini, bankaların idare heyetine girmesiyle de şirketin murakabe altına alınıp bir düzene gireceğini tahmin ediyordu.

Atatürk'ün yukarıda özetlediğimiz istekleri, sonuç itibarıyla hükümet tarafından kolayca gerçekleştirilebilecek isteklerdi. Bununla birlikte telgrafının sonunda yer alan isteğini yerine getirmek son derece zordu. Bu istek, Şirketten 100.000 liradan fazla alacağı olan Alman Bergman Şirketi'nin de, alacağına karşılık hisse senedi almasıydı. Atatürk, İktisat Vekili'nin bu konuyla ilgilenmesini istemekteydi.

⁵⁴ Cevdet Alap, “Hayatım”, *Yeniyol Gazetesi*, 6 Eylül 1947.

⁵⁵ *BCA, BMGMK*, 030.10.157.102.7; *Atatürk, Seyahat Notları (1930-1931)*, Yayına Hazırlayan: Gürbüz Tüfekçi, İstanbul, 1998, s.58.

Atatürk'ün Trabzon'a geldiği 1930 senesi itibarıyla Şirketin Osmanlı Bankası'na 29.500, Bergman Şirketi'ne 136.000, Ziraat Bankası'na 55.900, İş Bankası'na 15.000, Nemlizade Kaptan Bey'e 1.000, Sovyet Gostorg Şirketi'ne 3,745, Bekir Efendizadelere 112.770, P.P. Danyelsen Müessesesi'ne 3.356, Mühendis Bahir Bey'e 950, Sanayi ve Maadin Bankası'na 30.000, Emlak ve Eytam Bankası'na 73.363 lira olmak üzere 461.588 lira borcu vardı. Ayrıca Osmanlı ve Ziraat Bankası borçlarından 9.000 lira faiz birikmişti. Böylece Şirketin toplam borcu 470.584 lira idi. Bu borcun 240.000 lirası hisse alacakları idi.

Aslına bakılırsa, Trabzon Elektrik Şirketi'nin dört azası, hükümetin mali yardımını temin etmek maksadıyla 1930 yılı ortalarında Ankara'da bulunmaktaydı. Yine Mayıs ayı sonlarında, Elektrik Şirketi'nin finanse edilmesi konusunda, Bergman Şirketi Mühendisi Feritman Ankara'ya çağırılmış ve hükümet ile bu şirket arasında görüşmeler yapılmıştı. Görüşmelerde hükümet yetkilileri Almanlardan, şirketten alacaklarına karşılık hisse senedi almalarını, yani ortak olmalarını; ayrıca şirket işlerinin yürütülmesi, elektrik üretim ve tevzii gibi konularda şirkete yardımcı olunmasını istemişlerdi. Fakat Almanlar, mevcut durumda bu teklife yanaşmamışlardı. Çünkü Almanlara göre mevcut durumda ne şirket, ne de kefil vaziyette bulunan idare meclisi üyeleri, taahhütlerini ifade edecek durumda değillerdi.⁵⁶

Anlaşıldığı kadarıyla Bergman Şirketi, Trabzon Elektrik Şirketi'nin içinde bulunduğu durumu çok iyi biliyordu. Hatta Şirket Müdürü Hassler, 1929 yılı sonlarında Trabzon'a giderek bizzat incelemede bulunmuştu. Almanlara göre Şirketin sermayesi çok kötü idare edilmiş ve gereksiz masraflara girilmişti. Bu durumda Almanlar, işi sıkı tutarak şu teklifleri sunmuşlardı:

Şirket sermayesi 200.000 liradan 70.000 liraya indirilmelidir. Yani hisse senetlerini bütçe bir oranında tahvil eylemelidir. Eski sermaye böylece tahvil edildikten sonra hisse senetleri çıkarılmalı ve bunlar başa baş olarak aşağıdaki gruplar arasında, aşağıdaki oranlar dâhilinde tevzi edilmelidir:

Belediye: 200.000, Hacı Rühdü: 75.000, Maadin Bankası: 30.000, İş Bankası: 20.000, Bergman Şirketi: 20.000, Toplam: 345.000 lira. Böylece sermaye 70.000+345.000: 415.000 lira olacaktır. Almanlara göre, başlangıçta tesisatın randımanına uygun olmayan ve Şirketin selametle işlemesine mani olacak derecede sermayenin daha fazla çoğaltılması yanlış olacaktır.

Almanların üzerinde önemle durdukları bir diğer mesele ise faiz oranlarıydı. Zaten şirketin bu hale düşmesinin temel nedenlerinden birisi, borçlarının faizleriydi. Çünkü birçok alacaklı, faizlerini %20'lere kadar hesap etmiş bulunuyordu. Almanlara göre, kendilerinin şirkete ortak olmaları isteniyorsa, bütün alacaklılar hesaplarına geçirilen faizlerin revize edilmesini

⁵⁶ BCA, NVK, 230.145.34.1.

kabul etmeli ve yıllık faiz bütün masraflar dâhil olduğu halde %9 olarak tespit edilmeliydi. Yani faiz oranları düşürülmeliydi. Almanların diğer bir şartı ise, bütün alacaklıların, matluplarının revizesi konusunda bir konkordato akdine muvafakat etmeleri idi. Böylece borçlar yeniden yapılandırılacak ve şirketin mali yükü azaltılacaktı.

Alman şirketinin başka bir önemli teklifi de, bankalar, belediye ve Bergman Şirketinden birer kişinin de yönetime dâhil olmasıydı. Anlaşılan Almanlar, şirketin yönetiminden hiç de memnun değildi ve bunun da kendilerine göre birtakım nedenleri vardı. Örneğin, bilançoda birtakım bankaların alacaklı hesapları görülmekteydi. Hâlbuki bu hesaplar idare meclisi üyeleri tarafından şahıs olarak bankalar nezdinde açılmış ve bunlar tarafından şirkete devredilmişti. Bu suretle idare meclisi üyeleri alacaklı vaziyette görülmekteydi. Almanların önemli bir teklif ise, tesisatın tamamını nezaret ve teftiş etme hakkının kendilerine verilmesi idi.⁵⁷

Şirketin yönetim kurulunu, işleyişini, borçlarını ve gelecekteki durumunu önemli oranda değiştirecek olan Almanların bu teklifleri, belgelerden anladığımız kadarıyla hayata geçirilememiş ve şirketin durumunda büyük bir değişiklik olmamıştır. Gerçekleşen en önemli değişiklik, Nafia Vekâleti tarafından şirket nezdine bir komiser tayin edilmiş olmasıdır.⁵⁸

Aynı tarihlerde, Trabzon Belediyesi'nden, şirket için yeni bir borçlanmaya girmesi istenmiştir. Bu teklife karşılık belediye, içinde bulunduğu mali durumu izah ederek, kendisinin de yardıma muhtaç olduğunu belirtmişti. Buna göre belediyenin yıllık geliri tahminen 110.000 lira olup, bunun 19.000 lirası temizliğe, 16.000 lirası geçen sene şirkete yardım için yapılan borçlanma ve aydınlatmaya, 15.000 lirası kaldırım ve su işlerine, 7.000 lirası itfaiyeye, 17.000 lirası maaşlara ve 15.000 lirası diğer vazifelere tahsis edilmişti. Yani belediyenin durumu, yeni bir borç alıp ödemeye müsait değildi. Bunun için kuvvetli bir gelir kaynağına ihtiyaç vardı. Belediyenin bu konudaki teklifi, esasen belediyeye ait olup tasarruf hakkı mecburen rüsumat idaresine devredilen ve Trabzon'un kurtuluşunda geçici bir süre için hususi idare tarafından el konulan Trabzon iskelesinin asıl sahibi olan Belediyeye devredilmesi idi. Bu suretle iskele resminin belediyeye devredilmesi halinde, bu resim karşılık gösterilerek 250.000 lira borçlanabilecek ve böylece şirkete yardımcı olabilecekti.⁵⁹

1930 yılındaki bazı girişmeler rağmen, şirketin mali durumunda herhangi bir iyileşme olmamıştı. Bundan dolayıdır ki Şirketin borcu 1931

⁵⁷ *BCA, NVK*, 230.145.34.1.

⁵⁸ *BCA, CHPK*, 490.01.1453.21.1.

⁵⁹ Belediye bu paranın 50.000 lirasıyla, 1929'da şirket için belediye tarafından alınan 50.000 liralık %12 faizli borcu kapatacak, gerisini Şirkete tahsis edecekti. *BCA, NVK*, 230.145.34.1.

yılı itibarıyla 549.149, 1932 yılı itibarıyla da 471.797 lira idi.⁶⁰ Bu arada yaşanan en önemli gelişme, Sanayi ve Maadin Bankası'ndan alınan 225.000 liralık borçtu. 1931 yılında alınan bu borç, Şirketin Emlak ve Eytam, Ziraat ve Osmanlı Bankaları ile Bergman Şirketi'ne olan borçlarını ödemek üzere alınmıştı.⁶¹

Atatürk'ten sonra Trabzon Elektrik Şirketi ile ilgilenen bir diğer devlet adamı İsmet İnönü idi. İnönü, Başvekilliği döneminde, meşhur 1935 Doğu Gezisi sırasında Trabzon'a da gelmişti. 25 Temmuz'da Rize'den Trabzon'a geçen İnönü, ertesi gün belediyeye gitmiş ve burada şehrin elektrik işleri hakkında başkandan izahat almıştı. Ertesi sabah, yani 27 Temmuz'da Visera'daki elektrik fabrikasına kadar giderek incelemelerde bulundu.⁶²

Trabzon elektriği ile yakından ilgilenen bir diğer devlet adamı ise 1935-39 yılları arasında Trabzon-Erzurum bölgesini içine alan Üçüncü Genel Müfettişliğin başındaki Tahsin Uzer idi.⁶³ Uzer, bölgenin diğer meselelerinde olduğu gibi, bu konuda da tam bir devletçi ve tekelci anlayışa sahipti. Başvekil İnönü'ye gönderdiği 27 Nisan 1937 tarihli telgrafında şu ifadeleri kullanmıştı:

“Bugün İstanbul yolu ile doğuya gidiyorum. Şarkın henüz fiile çıkmayan sıkıntılarından biri de elektriktir. Trabzon'da olduğu gibi zararlı bir yola sapmamak için 16 şehir ve kasabanın elektrik projelerini Siemens müessesine yaptırdım.”⁶⁴

Tahsin Uzer, Trabzon'la birlikte bölgedeki bütün şehirlerin elektrik tesisatlarını tek bir elden yaptırma niyetindeydi. Daha doğrusu, bu işi kendisi bir şirkete yaptıracak, masraf ise bölge özel idareleri ve belediyeleri tarafından karşılanacaktı. Fakat bu tasavvurunu gerçekleştiremedi.

1940'larda sadece mevcut elektrik şirketlerinin değil, özel teşebbüs yoluyla gerçekleştirilmek istenen birtakım yeni elektrik şirketlerinin de devletçilik anlayışı karşısında kaldığı görülmektedir. Trabzon gibi doğunun önemli merkezlerinden olan Erzurum'da teşebbüs edilen bir şirketleşme işi bunun açık bir örneğidir. Trabzon'da olduğu gibi Erzurum'da da özel teşebbüs tarafından gerçekleştirilmek istenen şirketleşmeye, özellikle Üçüncü Genel Müfettişlik makamının müdahalesi sonucu izin verilmediği anlaşılmaktadır.⁶⁵

⁶⁰ *BCA, CHPK*, 490.01.1453.21.1.

⁶¹ *BCA, NVK*, 230.145.34.2.

⁶² *Yeniyol Gazetesi*, 27 Temmuz 1935.

⁶³ Cemal Turfan, “Neler Hatırladım”, *Halk Gazetesi*, 30 Temmuz 1947.

⁶⁴ *BCA, BMGMK*, 030.10.71.466.4.

⁶⁵ 1940'ların sonunda belediyenin önündeki en büyük meselelerden birisi şehre düzenli olarak elektrik verilmesidir. Erzurum'da bir elektrik şirketi kurulması için eski Erzurum Valisi Haluk

Elektrik Şirketi'nin Belediyeye Devri

Elektrik Şirketi'nin şartnamesine göre; imtiyaz süresinin bitiminde şirket fabrikası ve eklerinin, her türlü borç ve taahhütten arındırılmış olduğu halde bedelsiz olarak belediyeye devredilmesi söz konusuydu. Ayrıca, tesisata ait geçici kabul muamelesinin ifa edildiği tarihten itibaren 15 yıl sonra, belediyenin imtiyazı satın almaya yetkisi vardı.⁶⁶ 1930'ların ortalarında şirketin içine düştüğü mali bunalım bu süreci hızlandırdı.

Elektrik şirketinin belediyeye devredilmesi, ciddi bir şekilde Nisan 1937'de gündeme geldi. Fakat bu konuda bir adım atılamadı. Bununla birlikte gerek dönemin devletçilik politikaları, gerekse CHP il kongrelerinde şirketin belediyeye devrinin ısrarla talep edilmesi; bu arada şirket işlerinin bir türlü düzelememesi konuyu gündemde tuttu.

Elektrik Şirketi'nin belediyeye devri, öncelikle çeşitli bankalar ve şahıslar elindeki aksiyonların belediye tarafından alınması suretiyle başlatıldı. Belediye Meclisi'nin 30 Kasım 1940 tarihli toplantıda, İş Bankası elindeki 1.553 adet şirket aksiyonunun belediyece satın alınması görüşüldü. Banka bu aksiyonları satmak istiyordu. Başkana göre bu aksiyonlar alınırsa belediyenin şirketteki vaziyeti daha kuvvetli olacaktı. Dolayısıyla diğer hisseleri de tedricen alarak şirketin tamamına sahip olabilecekti. Belediye her yıl umumi aydınlatma için şirkete 15.000 lira kadar para veriyordu. Belediye daha sonra Sümerbank'la da anlaşarak şirketi satın almayı ve böylece yıllık aydınlatma masrafını bu borcun taksitlerine vermeyi planlı-yordu. Neticede Sümerbank işi halledildikten sonra İş Bankası aksiyonlarının alınıp alınmamasına daha sonra karar verilmesi uygun bulundu. Sümerbank'ın elindeki elektrik Şirketi hisse senetlerinin ve bankanın şirkette alacağı olan 160.000 liranın belediyeye devri için Ankara'ya bir heyet gönderilmesi görüşüldü. Bu iş de banka tarafından belediyeye teklif olunmuştu.

Görüldüğü gibi şirkete ortak bulunan bankalar ellerindeki hisseleri çıkarmak için belediyeye ardı ardına teklifte bulunmuşlardı. Nitekim bu görüşmeler sırasında bir meclis üyesi "*Sümerbank Elektrik Şirketinden bir istifade temin etseydi bu şirketi kendisi işletirdi*" diyerek gerçeği ortaya koymuştur.

Sonuçta Sümerbank elindeki hisse senetlerinin belediyeye devri ve Bankanın şirketten alacağı paranın faizsiz olarak belediye tarafından 15-20

Nihat Pepeyi döneminde bir müteşebbis heyet teşkil edilmiştir. Bu şirkete ortak olmak isteyen 120 tüccardan 52'si, müessislik hissesi olan 25.000 lirayı İş Bankası'na yatırmış, geri kalan tüccarlar da bu parayı yatırmak üzere iken, bu gibi müesseselerin şirketler elinden alınarak devletleştirilmesi gerektiği yolunda III. Genel Müfettişlik ve Valilikten gelen yazılar üzerine İş Bankası'na verilen emirle paralar sahiplerine iade edilmiş, böylece bu önemli teşebbüs akim kalmıştır. *Erzurum Belediyesi Meclis Zabıtları*, 1 Mart 1948.

⁶⁶ *Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi Şartnamesi*, s.29-31.

yıllık müddetle ödenmesi işini görüşmek, daha da önemlisi şirketin belediye-ye devri için ilgili makamlarla görüşmek üzere Ankara'ya bir heyet gönderilmesine karar verilmiş oldu. Bununla ilgili nihai karar 14 Şubat 1941 tarihli meclis toplantısında verilmiştir.

1941 yılı ortalarında Ankara'ya gönderilen heyet, Sümerbank'ın ve Hacı Rüşdü mahdumlarının şirketten alacaklarının belediyeye devri ve belediyenin şirkete yardım için Emlak Bankası'ndan almış olduğu borcun ödenmesi amacıyla, Belediyeler Bankası'ndan 230.000 lira almak üzere anlaşmıştı. Bu anlaşma belediye meclisinin 25 Haziran 1941 tarihli toplantısında kabul edilmiş ve harekete geçilmiştir. Sümerbank'ın Elektrik Şirketinden alacağı para ile banka elindeki aksiyonlar 10 senede ödenmek şartıyla 190.452 liraya satın alınmıştı. Bu arada, Hacı Rüşdü mahdumları Faik ve Nihat Beylerin şirketteki 158.000 liralık alacaklarının belediyeye 135.000 liraya devri de ilgililer tarafından kabul edilmişti. Böylece belediye, şirketten yegâne alacaklı haline gelmişti.⁶⁷ Görüldüğü üzere belediye, şirketi satın almak üzere önemli oranda borç almak zorunda kalmıştı.⁶⁸

Diğer taraftan vatandaşların elindeki hisse senetlerin alınmasına devam edilmekteydi. Mayıs 1942'ye kadar 22.226 aksiyon alınmış, 5274 aksiyon alınmamıştı. Belediyenin elindeki mevcut aksiyonlardan 1.553 adedi İş Bankası'ndan, 5.722 adedi Sümerbank'tan 8.612 adedi ise İş Bankası vasıtasıyla halktan alınmıştı. Şirketin kuruluşundan bir müddet sonra belediye 15.000 lira ile bu şirkete iştirak etmiş ve bir miktar aksiyon almıştı. Bilahare Emlak Bankası ile yapılan istikrazla şirketten ayrıca 4.869 aksiyon alınmıştı. Bunların toplamı 6.339 aksiyona çıkmıştı.

Bu gelişmeler üzerine 15 Temmuz 1942'de toplanan Trabzon Elektrik Şirketi hissedarlar umumi heyeti, şirketin menkul ve gayrimenkul mallarıyla nakit, matlubat ve mevcudatı, yani bütün hakları ve yükümlülükleriyle 320.000 lira mukabilinde 1 Ağustos 1942 tarihinden itibaren Trabzon Belediyesi'ne devir ve teslimine karar vermiştir. Şirketin bu şekilde fesih ve tasfiyesine karar veren umumi heyet, bir ilanla, şirketten alacaklı olanların bir sene zarfında şirketin Trabzon'daki idare merkezinde çalışacak olan tasfiye komisyonuna müracaat etmelerini duyurmuştur.⁶⁹

Böylece Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi, 1 Ağustos 1942 tarihinde fiilen sona ermiş ve işletme Trabzon Belediyesi'ne devredilmişti. Bu karar 9 Kasım 1942 tarihinde belediye meclisi tarafından da kabul edilmiştir.

⁶⁷ *Halk Gazetesi*, 6 Şubat 1942.

⁶⁸ Belediyeler Yıllığı'na göre; Trabzon Belediyesi Trabzon Elektrik Şirketi'ni satın almak için 1 Ekim 1941 ve 17 Ocak 1942 tarihlerinde İller Bankası ve Sümerbank'tan 533.312 lira borç almıştı. *Belediyeler Yıllığı*, III, s.587.

⁶⁹ *Halk Gazetesi*, 25 Eylül 1942.

Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi'ni tasfiye heyeti çalışmalarını Şubat 1944'te bitirmiş durumdaydı.⁷⁰ 11 Şubat tarihinde toplanan umumi heyet, tasfiyeye ait rapor ve bilançoları tasdik etmişti. Yapılan hesaplama neticesinde mevcut her bir aksiyona 63 kuruş isabet ettiği görüldüğünden, bu paranın yakında aksiyon sahiplerine ödenmesine başlanacaktı. Diğer taraftan şirket idaresinin belediyenin eline geçmesi için Nafia Vekâleti'ne müracaat edilmişti. İlgili kanun çıktıktan sonra şirketin belediyeye devir işlemlerine başlanacaktı.⁷¹

Belediyece satın alınarak “*Trabzon Belediyesi Elektrik İşletme Müdürlüğü*” unvanı altında çalıştırmakta bulunan elektrik müessesesi 1943 yılı içinde özel müşterilerinden 52.334, resmi dairelerden 13.184, sokak tenviratından 11.260, sanayi abonesinden 8.449 olmak üzere 105.553 lira gelir elde etmiştir. Masrafları ise 67.698 lira olmuştur. Böylece 40.000 liraya yakın kar elde etmiştir. 1943 yılı zarfında özel aboneler 398.699, resmi aboneler 127.129, umumi sokak tenviratı 357.708, sanayi aboneleri 131.891, su tesisatı ise 571.063 olmak üzere toplam 1.586.490 kilovat saat elektrik tüketmiştir. Elektrikte abone sıra numarası 942 senesi sonunda 3.763 iken 1943 senesi sonunda 4.048'e çıkarılmıştır. Bu suretle bir sene içinde 285 yeni abone kaydedilmiştir.

Bir müddet sonra, Nafia Vekâleti tarafından hazırlanıp TBMM'ye sunulan şirket imtiyazının belediyeye devri hususundaki kanun teklifi 21 Haziran 1944'te kabul edilmiş, böylece şirketin imtiyazı kaldırılarak belediyeye devri kararlaştırılmıştır.⁷² İlgili kanunun gerekçesinde şu ifadeler yer verilmiştir:

“Şirket kuruluş devresi zarfında tesisatın yapılması için lüzumlu büyük masrafları karşılayabilmek üzere yüksek faizli istikrazlara mecbur kalmış bulunduğundan, hemen her senenin işletmesi müspet bir netice vermemiştir. Bu vaziyet dolayısıyla işletmede gerekli inkişaf oylamamış ve netice itibarıyla amme hizmeti çok büyük güçlüklerle yapılabilmektedir.

Trabzon Belediyesi amme hizmetinin şehrin ihtiyacıyla mütenasip bir şekilde ifasını ve diğer taraftan teşekkülünden beri bir temettü alamayan hissedarların daha fazla mutazarrır olmamalarını temin etmek üzere tesisatı ve işletmeyi devir almak çarelerini aramış, bu meyanda şirketin Sümerbank ve Hacı Rüşdüzadelere ait olan borçlarını devir aldıktan ve ayrıca Sümerbank'ın sahip olduğu hisse senetlerinin kâffesini ve eşhas elinde bulunanların büyük bir kısmını topladıktan sonra, şirketi satın almak istediğini bildirmiştir.”⁷³

⁷⁰ Şirket önce bu Tasfiye Komisyonu'na devredilmiş, daha sonra bu komisyondan belediyeye intikal etmiştir.

⁷¹ *Halk Gazetesi*, 18 Şubat 1944.

⁷² *Düstur*, Üçüncü Tertip, XXV, s.1103; *Halk Gazetesi*, 20 Haziran 1944.

⁷³ “Antalya, Trabzon ve Malatya Elektrik İmtiyazlarının Kaldırılması Hakkında Kanun Layihası”, s.1

Böylece Trabzon Belediyesi'ne devredilen şirketin, mülhak bütçe ile idaresi de kanunla benimsendi. Ayrıca belediyeye bir kolaylık olmak üzere, işletmenin Artırma, Eksiltme ve İhale ve Muhasebe-i Umumiye Kanunlarına tabi olmadığı, işletmenin yapacağı alım satım ve tabi olacağı idare ve muhasebe usullerinin Dâhiliye ve Nafia Vekâleti'nce tespit edileceği hükme bağlandı.⁷⁴ Böylece işletmenin kısıtlayıcı birtakım kanunlardan bağımsız olarak, özerk bir ticari işletme gibi çalışabilmesinin önü açılmış oluyordu.

Böylece, yüksek faizle aldığı borçlarını ödeyemeyen ve talep eksikliği nedeniyle ürettiği elektriğin tamamını satamayan Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi, fiilen olduğu gibi kanunen de Trabzon Belediyesi'ne devredilmiştir.

Şirketin belediye tarafından satın alınması ve bu nedenle büyük bir borcun altına girilmesi, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuzluklarla zaten mali durumu kötüleşen belediyeyi zora sokmuş ve bu durum, imar faaliyetlerini etkilemişti. Diğer taraftan, şirketin alınması için yapılan borçlanmalar da belediyeye zorlamaktaydı. Alınan 533.311 lira borcun ancak 418.000 lirası 1952 yılına kadar ödenebilmişti. 1953 yılında ise ödenen toplam miktar 438.000 lira olmuştu.

Sonuç

Trabzonlu tüccarların sermayeleri ve fedakârlıklarıyla 1925'te kurulan ve ancak 1929'da üretime başlayan elektrik şirketi, Trabzon ve Akçaabat'ın elektrikle aydınlatılan ilk Anadolu şehirleri arasına girmesini temin etmişti. Bununla birlikte gerek kuruluşunda yapılan stratejik hatalar ve gereksiz masraflar, gerekse üretime geçildikten sonra beklenen gelirin sağlanamaması, şirketin yeni borçlanmalara gitmesine yol açmıştı. Bu durum daha 1930'ların başında şirketi iflasın eşiğine getirmişti. Bu süreçte gerek Atatürk'ün Trabzon seyahati sonrasında verdiği emirler, gerekse hükümetin özverili çabaları, özellikle Sanayi ve Maadin Bankası vasıtasıyla şirkete yardım eli uzatılmasına neden oldu. Bankalar, şirkete verdikleri borcun bir kısmıyla şirket hissesi almışlar ve böylece şirkete ortak olmuşlardı. Böylece şirketin bir şekilde devletleştirilmesi ve murakabe altına alınması sağlanmış oluyordu. Ardından şirketin belediyeye devri gündeme geldi. Belediye tarafından şirketin diğer ortaklarının alacakları ödenerek alım için şartlar

⁷⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: VII, Cilt: 11, 16.6.1944, s.70-71; Kanun teklifi ile ilgili Bütçe Encümeni raporunda bazı önemli değerlendirmeler yapılmıştı. Buna göre belediyelerin su, elektrik gibi işletmeleri bizzat uhdelere almalarının sınırlı bütçelerini ve mali vaziyetlerini sarsabileceği, böyle olunca da asli hizmetlerin aksayabileceği belirtilmişti. Zaten hükümet de, belediyelerin asli vazifeleri dışında kalan bu gibi işlerin hususi teşebbüsler eliyle yapılmasına taraftardı. Bununla birlikte Trabzon ve diğer belediyeler, bu işletmeleri fiilen devraldıktan sonra hükümete müracaat etmişler ve eski şirket imtiyazlarının feshedilerek kanuni formalitenin tamamlanmasını istemişlerdi. "Bütçe Encümeni Mazbatası", 12.6.1944, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: VII, Cilt: 11, s.4-5.

hazırlandı ve nihayet 1944'te çıkarılan kanunla Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin imtiyazı feshedildi.

Böylece, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki liberal ekonomik politikalara uygun olarak, Türk tüccarları tarafından kurulan şirket, milli kaynakların elektrik üretiminde değerlendirilmesi ve Türk parasının dışarıya gitmemesi konusunda örnek bir teşebbüs olmuştu. Bununla birlikte, şirketin üretime geçtiği 1929 yılının Dünya ekonomik buhranına denk gelmesi ve şirketin içinde bulunduğu mali sıkıntının gittikçe artması, başlangıçtaki umutları ve şirkete karşı olumlu bakışı ortadan kaldırdı.

1970'lerin başına kadar Trabzon Belediyesi'nin elinde olup şehrin ve Akçaabat'ın elektrik ihtiyacının önemli bir kısmını karşılayan Visera'daki elektrik santralinin, bu tarihlerde yeni kurulmuş olan Türkiye Elektrik Kurumu tarafından satın alınması için teşebbüslere başlanmıştı. Bu devirden sonra Trabzon Belediyesi, 1971'den itibaren Visera'da üretilen elektriği bu kurumdan satın almaya başladı. 2003 yılında ise özelleştirmeye gidildi ve Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu kararıyla 4 Nisan 2003 tarihinden itibaren Işıklar (Visera) Hidroelektrik Santrali'nde 10 yıllığına üretim yapma lisansı Elektrik Üretim AŞ.'ye verildi. Bu şirkete ait elektrik üretim santrallerinin özelleştirme kapsamına alınması üzerine, 2010 yılında Demistaş Doğu Elektrik Makine İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye satıldı. Böylece Cumhuriyet'in ilk yıllarında özel teşebbüs eliyle kurulan Visera Elektrik Santrali, birkaç kez el değiştirdikten sonra, tekrar özel teşebbüsün eline geçmiş oldu.

[illegible]

Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi'ne Ait Yazışma ve Hisse Senedi Örnekleri